

Boerenwormkruid speciaal voor insecten met een korte tong

Pieter van Breugel

In de berm

Voor al in het oosten van ons land tref je in een zomerse berm niet zelden boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*) aan, dat met zijn vlakke gele bloemhoofdjes een uitnodigende landingsplaats biedt aan nectarliefhebbers. Speciaal voor insecten met een korte tong vormt de verzameling ondiepe buisbloempjes een feestbanket. Vliegen, kevers, wespen en bijen zoeken er met graagte hun kostje bij elkaar. Ook vlinders, vooral dikkopjes, zandoogjes en blauwtjes, zijn trouwe gasten. Vaak is het een komen en gaan van elkaar steeds weer opschrikkende eetlustigen. Tussen al die opportunisten is steevast een trouwe bezoeker te vinden, die voor haar nageslacht helemaal is aangewezen op de oogst aan nectar en stuifmeel van deze bloemhoofdjes. Geen wonder dat dit diertje de naam wormkruidbij (*Colletes daviesanus*) heeft gekregen. Het bijtje is duidelijk een slag kleiner dan een honingbij, die je niet vaak op boerenwormkruid aantreft. Bovendien heeft *Colletes daviesanus* lichte haarbandjes aan de uiteinden van de rugsegmenten en is verder ook op borststuk en kop wat dichter behaard dan honingbijen. Wormkruidbijen vervoeren het stuifmeel aan hun achterpoten tussen een groot aantal haren en niet als een aan elkaar gekit klompje stuifmeel in een korfje aan de achterpoten, zoals hommels en honingbijen het doen. Omdat het stuifmeel nogal losjes hangt, valt er steeds wel wat vanaf, waardoor er een effectieve bestuiving plaatsvindt. Boerenwormkruid is dus erg gebaat bij het bezoek van haar trouwste medewerkster.

Zijdebij

Wormkruidbijtjes horen tot een groep van bijen die de verzamelnaam zijdebijen heeft gekregen. Daarvan hebben we in ons land negen soorten, die op de grote zijdebij (*Colletes cunicularius*) na, die uitsluitend op wilgen vliegt, allemaal zomer- of nazomerbijen zijn. Naast de wormkruidbij zijn er nog andere specialisten

zoals de schorzijdebij (*Colletes halophilus*) die met name op zulte (zeeaster, *Aster tripolium*) belust is en dus alleen aan de kust, voornamelijk in Zeeland, voorkomt. Voor de heidezijdebij (*Colletes succinctus*) is struikhei (*Calluna vulgaris*) de enige waardplant en bij de klimopbij (*Colletes hederæ*) weerklinkt de specialisatie ook al in de naam door (klimop=*Hedera helix*). De aanwezigheid van de laatste soort is nog maar kort geleden in ons land vastgesteld, maar er zijn al populaties in Midden-Nederland aangetroffen.

Naast genoemde soorten komen er nog enkele voor die wat minder eenkennig zijn wat hun bloemkeuze betreft en die ook op boerenwormkruid aan te treffen zijn. Zo kan de duinzijdebij (*Colletes fodiens*) ook in het binnenland worden aangetroffen, zeker nu daar naast boerenwormkruid veel Jacobskruiskruid (*Senecio jacobæa*) te vinden is. In het zuidoosten komt de zuidelijke zijdebij (*Colletes similis*) voor, ook op boerenwormkruid, maar ook op andere buisbloemcomposieten. De ijszijdebij (*Colletes impunctatus*) is een zeldzaamheid en vrijwel beperkt tot de Waddeneilanden en vliegt daar op zandblauwtje en witte klaver. De donkere zijdebij (*Colletes marginatus*) beperkt zich voornamelijk tot de kuststreek en vliegt onder andere op witte klaver. De soorten zijn niet allemaal even eenvoudig van elkaar te onderscheiden.

Nestplaats

De vrouwtjes van zijdebijen maken meestal gangen in een vrij stevig substraat. Dat kan een kleihoudende bodem zijn, een steilwand van leem, tufsteen, mergel of kalkzandsteen. Als dat door veel bijtjes gebeurt, kunnen zelfs gebouwen worden aangetast, die uit dergelijk materiaal zijn opgetrokken. Ook in voegen van oude muren en boerderijen die met kalkspecie zijn gemetseld kunnen deze dieren hun nestgangen uitknagen. Ze maken gangen van een achttal centimeters diep en met zo'n diameter, dat ze er zich in kunnen omdraaien, maar dat kan al in een gang van 6 mm doorsnee, want ze kunnen zich heel goed

Wormkruidbijtjes paren op Boerenwormkruid

Nestplaats van wormkruidbijen

dubbelklappen. De dieren vegen het losgekomen materiaal achteruitlopend met hun poten de gang uit. Maar als er in de buurt al bestaande gangen zijn, dan blijken ze ook die graag aan te nemen. Dus het ophangen van nestblokken met gaatjes van ongeveer 6 mm is voor hen heel geschikt. Alleen vinden ze in die nestblokken dergelijke gangen vaak nauwelijks nog, omdat bijen die vroeger in het jaar leven die gangen dan al hebben gebruikt. Voor de wormkruidbijen is het daarom beter om nog nestgangen eind juni op te hangen. Ze nemen ook graag leemwandjes aan.

Nestgedrag

Zijdebijen kunnen een secreet uitscheiden dat een vliesje vormt. Het lijkt daarom alsof ze daarmee aan het lijmen zijn. Hun geslachtsnaam *Colletes* slaat op dit lijmgedrag. Met hun korte kwastvormige tong trekken ze eerst een wandje op in de nestgang en dan besmeren ze de zijanten, zodat een kokertje van cellofaanachtig materiaal ontstaat. Vaak is dat aan de voorkant voorzien van een wat vernauwde hals. In de ontstane cel worden stuifmeel en nectar tot een homogene pap vermengd en tegen de achterwand gedrukt, zodat meestal binnen een dag werken de cel voorzien is van voldoende proviand. Dan gaat het bijtje op haar rug liggen in de hals van de cel en lijmt een eitje aan het plafond van de cel.

De naam zijdebij is gebaseerd op het materiaal waarvan het nestje is gemaakt en dat er onder de grond, als het vochtig is, wit en zijdeachtig uitziet.

Als de larven uitkomen kunnen die gemakkelijk bij het voedsel komen en al snel liggen ze op de bodem van de cel bijna begraven in het nogal papperige bijenbroodje. Ze overwinteren als larve en verpoppen pas vrij kort voordat de zomer ze oproept om uit te vliegen.

Moeder werkt de nestgangen af met een dikke wand van haar lijmstof, maar ze doet dat altijd 1 tot 2 cm van de ingang verwijderd. Op het eerste gezicht zijn die gangen dan leeg, maar bij nadere beschouwing laten ze een glinsterende wand zien.

Mannen

Zoals bij alle andere bijen zijn de mannen er uitsluitend om de vrouwtjes te voorzien van sperma, maar doen ze niet mee aan de broedzorg. Eerder vliegen ze, zeker in het begin, een rustig

leven van de vrouwtjes danig overhoop. Ze patrouilleren boven het wormkruid en storten zich met doodsvlachting op de ijverige vrouwtjes. Zelden leidt dat tot een paring, maar de mannen blijven onverslagen hopen op de volgende keer. Ook vallen ze elkaar lastig als een man even wil drinken uit het gele tapijtje onder hem. Ze overnachten wel vaak in gangen op de nestplaatsen van de vrouwtjes.

Belagers

De wormkruidbijtjes kennen enkele lastige parasieten. Zo kan op boerenwormkruid naast het wormkruidbijtje de gewone viltbij (*Epeolus variegatus*) op haar gemak komen bijtanken. Deze koekoeksbij heeft niet veel om handen, want ze wacht op het werk van de wormkruidbij. Als ze haar tijd gekomen acht zoekt ze een nestgang van een wormkruidbij op en deponeert er haar ei, waaruit een larve komt die het wint van het nageslacht van de eigenlijke bewoonster. Toch is het parasitaire succes niet zo groot en blijft de gewone viltbij een niet-alledaagse verschijning.

Ook parasietvliegen kunnen eitjes in de nesten van het wormkruidbijtje smokkelen en verder krijgen de nestjes bezoek van de hongerwesp *Gasteruption jaculator*, die met haar lange legboor kans ziet haar snode plannen te volvoeren. Ook deze wespen komen wel eens snoepen van het boerenwormkruid.

Een plant om te koesteren

Boerenwormkruid is op veel plaatsen zo gewoon, dat vergeten wordt hoe belangrijk zijn ecologische functie is voor veel lokaal aanwezige dieren en rondtrekkers. Soms wordt juist op het hoogtepunt van de bloei er de maaimachine overheen gehaald en dan is het feest voor zeer veel insecten voorbij. In een vroeg stadium gemaaid, lang voor de bloei, geeft hij nog wel een late bloeiperiode, maar vaak wat te laat voor de dieren die gespecialiseerd zijn op deze plant. Het zou zeer nadelig zijn als bermen beheerd gaan worden door eerder te maaien om Jacobskruid (wat overigens ook een zeer goede bijenplant is) terug te dringen, want het zal funest zijn voor het boerenwormkruid, naast vele belangrijke andere bermenplanten als knoopkruid (*Centaurea jacea*) en rolklaversoorten (*Lotus*). Laten we vooral genieten van de gele zomercomposieten die onze bermen omtoveren tot ware paradijsjes voor bijzondere insecten. Gaat dat zien!

Blootgevalen nestgang van wormkruidbij

Wormkruidbijtje